

BRUNCHILDE VIZIGÓT HERCEGNŐ ALAKJA A KORA KÖZÉPKORI FORRÁSOKBAN

HORVÁTH EMŐKE

Számos középkori nőalakot nevük és cselekedeteik szerint is meg tudunk idézni, többek között Theodelinda, Brunchilde, Amalasantha, Assisi Szent Klára, Árpád-házi Szent Erzsébet személyét.¹ A felsorolt asszonyok, bár mindnyájan a középkor valamelyik századában éltek, és ugyanahhoz a nemhez tartoztak, mégsem sorolhatóak azonos kategóriába, egy részük a politika révén, királynéként, másik csoportjuk pedig a valláson, az egyházon keresztül vált ismertté. Ez a felosztás már ki is jelölte azt a két legfőbb utat, amelyek a középkorban a nők számára nevük fennmaradását jelenthették. Önmagában azonban még az uralkodó férj melletti hitvesi vagy a jámbor, istenfélő élet nem lenne elegendő, ennél sokkal többre, valami egészen radikális gesztusra volt szükség ahhoz, hogy a társadalom átlépve a nőekkel kapcsolatos korabeli toposzokon hajlandó legyen változtatni bevett magatartásán, és feljegyezze nevüket. Egészen el kellett menniük a szélső pontig: szakítaniuk kellett a nőktől elvárt magatartásformákkal, túl kellett lépniük a nemük adta korlátokon – a szentek esetében csakúgy, mint a politikai szerepet vállaló nőknél –, vagyis bátraknak, kezdeményezőknél és kitartóknak kellett lenniük, azaz olyan tulajdonságokat kellett mutatniuk, amelyeket alapvetően a férfiakhoz köthetőnek vélték. Általánosságban azonban elmondható, hogy Éva bűne és Mária szüzessége, e két szerepben megmutatkozó „gonosz” és „jóságos” nőalak az egész korszakon át elkísérte a nőket és általuk ítélték meg őket.

Minden bizonnyal a történelem legtöbbet idézett vizigót nőalakját Brunchildében kell keresnünk, aki Meroving királynéként vált ismertté, majd hírhedtté a kiemelkedő kora középkori női személyiségek sorában. Apja Athanagild vizigót uralkodó volt, aki lányát I. Sigibert Meroving királyhoz (561–575) adta feleségül. Tours-i Gergely így ír Brunchildéről: „*A leány igen jó alakú és szépséges volt, tisztas erkölcsű és ékes, döntéseiben okos, beszéde szelíd... S noha ariánus vallású volt, a papok beszédei és magának a királynak intése nyomán megtért, megvallotta a Szentháromságot az egységben, megkenték a katolikus hitben, s meg is tartotta az igaz hitet Krisztus nevében.*”² Ez a leírás egy okos, szelíd, belsőleg és külsőleg egyaránt szép nő képét eleveníti meg, aki férje szavára hallgatva feladta korábbi hitét, engedelmesen hajlott az arianizmusról az ortodoxiára történő megtérésre. Csupa pozitív, királynéhez illő jelzőt kapcsolt alakjához Gergely, ezért jogosan merülhet fel a kérdés: hogyan lesz egy ilyen asszonyból maga a gonosz ördög? Valóban ennyire taszító lett a személye, ahogyan ezt a források sugallják, és évekkel később unokája, Theuderich oldalán már egy egészen más Brunchildét látunk-e viszont? Jónás, bobbioi szerzetes a 640-es években mindenkinél tovább ment, ami

¹ A középkori nők szerepének kérdésére általában lásd: BARDSLEY 2007.

² GREGORIUS TURONENSIS 1951, IV. 27. A mű magyar fordítása: TOURS-I GERGELY 2010.

kor a *Vitae Sanctorum Columbani* című hagiográfiai munkájában már egyenesen második Jezebelként említi őt.³

Bár a VI–VII. század forrásszegény korszaknak tekinthető, Brunchilde személyére vonatkozóan mégis több korabeli vagy majdnem korabeli műre támaszkodhatunk. Ez a szűkösségen belüli viszonylagos bőség azonban nem Brunchilde személyének, hanem sokkal inkább férje, fia, majd unokája révén betöltött hatalmi pozíciójának, királynéi és régensi szerepének tulajdonítható. Brunchilde értékelése szempontjából az egyik legfontosabb mű Gregorius Turonensis *Decem Libri Historiarum* című alkotása. A szerző személyes jó ismeretségben állt a királynéval, sőt Venantius Fortunastól úgy tudjuk, Gergely Brunchilde lekötelezettje volt, mivel az asszony közbenjárt Tours püspökévé történő kinevezése érdekében.⁴ Erről a személyes motívumról Gergely hallgat, de információinkat nem hagyhatjuk figyelmen kívül az általa felvázolt Brunchilde-kép elemzése során. Másik forrásunkat Venantius Fortunatus költeményei alkotják. Venantius Fortunatus itáliai származású költő, Ravennában klasszikus római oktatásban részesült, majd innen Galliába ment, hogy szembetegségére Tours-ban találjon gyógyírt. Itt ismerte meg Gergelyt, aki barátjává és legfőbb protektorává lett. I. Sigebert austrasiai udvarába, Metzbe éppen a legalkalmasabb pillanatban érkezett, megcsillogtathatta tudását Sigebert és Brunchilde házasságkötése alkalmából (566). Ez alkalomból több művel kedveskedett vendéglátóinak, írt egy *panegyricust* és egy *epithalamiumot* is. Több Meroving királyságban is megfordult, utazása során, mindvégig I. Sigebert anyagi pártfogása alatt állt.⁵ A felsorolt tények, a költőnek I. Sigebert udvarához fűződő szoros kapcsolatai ugyancsak óvatossá kell hogy tegyenek bennünket Brunchilde személyéről szóló tudósításaival kapcsolatban.

A VII. századi források jóval ellenségesebben viszonyulnak Brunchildéhoz. Sisebut vizigót király Szent Desiderius galliai püspök éltéről és szenvedéséről írott hagiográfiai művében (*Vita Sancti Desiderii*) legalább olyan fontos szerep jut a vienne-i püspök ellenfeleinek, Theuderichnek, Burgundia uralkodójának és nagyanyjának, Brunchildének, mint magának a püspöknek.⁶ Ez a mű a korabeli politikai propagandairódalom egyik sajátos példája, a vizigót–frank politikai kapcsolatok pillanatnyi, vizigót érdek szerinti irodalmi manifesztuma, így fenntartással kezelendő. Egy másik támpontunk lehet Fredegarius *Chronicája*, azonban valószínűsíthető, hogy a szerző felhasználta Sisebut munkáját, mivel a *Vita Desiderii* megírása után hamarosan ismertté vált Burgundiában is.⁷ Nagy Szent Gergely pápa ugyancsak kapcsolatban állt Brunchildével, de szerzőnk elfogulatlanságát megkérdőjelezi Ian Wood, és ezt a felvetést én is elfogadom, mivel a pápai egyházreformok Galliában történő bevezetése nagyban függött Brunchildétől, vagyis célszerű volt nem

³ JONAS 1905, I. 31.

⁴ VENANTIUS FORTUNATUS 1881, carm. V. 3, 11, 15.

⁵ REYDELLET 1981, 306–308.

⁶ KRUSCH 1896, 620–645; GIL 1972, 53–68.

⁷ MARTÍN IGLESIAS 1995, 165–185; FREDEGARIUS 1960.

kivívni a haragját.⁸ Időben a legkésőbb keletkezett forrásunk Szent Columbán életrajza (*Vitae Sanctorum Columbani*), ami szintén hagiográfiai alkotás.⁹ A hagiográfiai művekben éppen a VII. századot tekinthetjük választóvonalnak, elsősorban a politikai ügyekben is részt vevő püspökök életrajzát tekintve fontos, új elemek jelennek meg, többek között ebbe a kategóriába sorolhatjuk Desiderius életrajzát.¹⁰

Összességében elmondható, hogy a VI. századi informátoraink által felvázolt kép jóval kedvezőbb portrét tükröz a királynéről, mint a későbbi szerzők munkái. Tanulmányomban arra próbálom keresni a választ, mi vezethetett ahhoz, hogy ilyen nagymértékben megváltozott a királyné megítélése, saját cselekedetei adtak alapot a szerzők ítéletének megváltozására, vagy más motívumok is közrejátszottak abban, hogy sötétebbre festették a képet?

Az előzmények

Nem tarthatjuk véletlennek, hogy Athanagild két lányát is Meroving uralkodóhoz adta feleségül, Brunchilde nővérének, Galsuinthának a kezét Chilperichnek, Neustria királyának ígérte. A frank és a vizigót királyok és hercegnők közötti házasság gyakorlata a V–VII. században rendkívüli intenzitást mutatott. Chlodvig lánya, Chlotild¹¹ vizigót uralkodóhoz, Amalarichhoz ment férjhez, Chilperich lányát, Rigunthét¹² Reccared jegyezte el, de ebből Chilperich meggyilkolása miatt nem lett házasság, Rigunthe pedig később kicsapongó életet élt.¹³ Leovigild idősebb fia, Hermenegild ugyancsak frank feleséget kapott Ingunda – Sigibert és Brunchilde lánya – személyében.¹⁴ Hermenegild apja elleni lázadását követően Ingunda az Ibériai-félszigeten a bizánciak kezére került fiával együtt, majd úton Konstantinápoly felé, Afrikában halt meg.¹⁵ Brunchilde minden követ megmozgatót, hogy lányát és unokáját kiszabadítsa a bizánciak fogságából, de kezdeményezése kudarcot vallott.¹⁶ Szerencsétlenül végződött Witerik vizigót király lányának, Ermenbergának Theuderich burgund királlyal történt jegyessége is. Fredegarius úgy tudja, hogy a lányt Châlonba érkezését követő évben Theuderich visszaküldte az apjához, de már hozományától megfosztva.¹⁷ Az apa ettől az arculcsapástól szörnyű haragra gerjedve, a sérelem megtorlására szövetségeseket keresett, akiket

⁸ WOOD 1994, 126–127.

⁹ JONAS 1905.

¹⁰ WALLACE-HADRILL 1983a, 75–93, különösen 88–89.

¹¹ GREGORIUS TURONENSIS 1951, III. 1, 10.

¹² GREGORIUS TURONENSIS 1951, V. 38; VI. 18, 34, 45; VII. 9, 10, 39.

¹³ GREGORIUS TURONENSIS 1951, XI. 34.

¹⁴ GREGORIUS TURONENSIS 1951, IV. 38; BICLARENSIS 1894, 2, 579.

¹⁵ GREGORIUS TURONENSIS 1951, V. 38; VI. 40, 43; VIII. 18, 21, 28.

¹⁶ GUNDLACH 1892, 27–28, 43–45.

¹⁷ FREDEGARIUS 1960, IV. 30: „*Post anni circulum Ermenbergam expoliatam a thiasuris Spaniam retransmisit.*”

meg is talált Chlotar (Neustria), Theudebert (Austrasia) és Agilulf langobard király személyében.¹⁸

Az említett házasságok konkrét célját nem nehéz észrevenni, tudatos szövetségépítő politikai stratégiaként értelmezhetjük azokat, mivel a vizigótok és a frankok között – az V. századi galliai frank terjeszkedés, a frank–burgund szövetség, valamint Chlodvignak a vizigótokat Galliából kiszorítani igyekvő törekvései miatt – jelentősen megromlott a viszony. A 490-es évek második felétől megnőtt közöttük a feszültség, ezért 502-ben a két királyság határfolyójának, a Loire-nak egyik szigetén II. Alarich¹⁹ gót király találkozott Chlodviggal, hogy véget vessenek az ellenségeskedésnek és barátsági szerződést (*amicitia*) kössenek.²⁰ A béke azonban nem bizonyult tartósnak, mert 507-ben Nagy Theoderichnek mindkét felet magartartásának megváltoztatására kellett intenie. Alarichot figyelmeztetnie kellett arra, hogy tartsa távol magát a frankok provokálásától, Chlodvigot pedig emlékeztetnie kellett a barátsági szerződés megtartására. Végül a helyzet még az említett esztendőben fegyveres konfliktusba torkollott, de Alarich számára rendkívül kedvezőtlen időpontban, ugyanis apósa, Nagy Theoderich a vouillé-i csata napján nem tudott fegyveres támogatást biztosítani a vizigótoknak, mivel éppen Itáliában volt hadereje lekötve. Ez a tény egyben el is döntötte a harcokban alulmaradt vizigótoknak és magának az uralkodónak is a sorsát, valószínűleg Chlodvig kezétől kapta a halálos csapást II. Alarich. A vizigótok kiszorultak Galliából, galliai, Toulouse központú királyságuk területéből csupán egy kis sávot, Septimaniát tudták megőrizni, azt is csak Nagy Theoderich osztrogót uralkodó katonai segítségével.²¹ A frank–vizigót oppozíciót Tours-i Gergely egyértelműen Chlodvignak az ortodoxia melletti elköteleződésével magyarázta, ami részben igaz is.²² Chlodvig ortodoxiára térése²³ kiváló ürügyet szolgáltatott számára ahhoz, hogy az ortodoxia – azaz a rómaiak hitének is! – védelmezőjeként léphessen fel az ariánus, vagyis eretnek gótokkal szemben. Ez a megtérés a frank uralkodót egy merőben más politikai helyzetbe segítette, kiemelte a barbár uralkodók sorából, egyben felemelte a rómaiak mellé, megkönynyítve számukra Chlodvig szövetségesként történő elfogadását.²⁴

¹⁸ FREDEGARIUS 1960, IV. 31.

¹⁹ II. Alarich (484–507) vizigót király Nagy Theoderich lányát, Theodegothot vette feleségül, ezzel a házassággal a legerősebb barbár uralkodó politikai szövetségét mondhatta magáénak. Nagy Theoderich eleget is tett szövetségesi kötelezettségének és segítséget nyújtott a vizigótoknak, de csak a vouillé-i csatát követően, így fordulhatott elő, hogy a vizigótokat kiszorították területükről. GREGORIUS TURONENSIS 1951, II. 35.

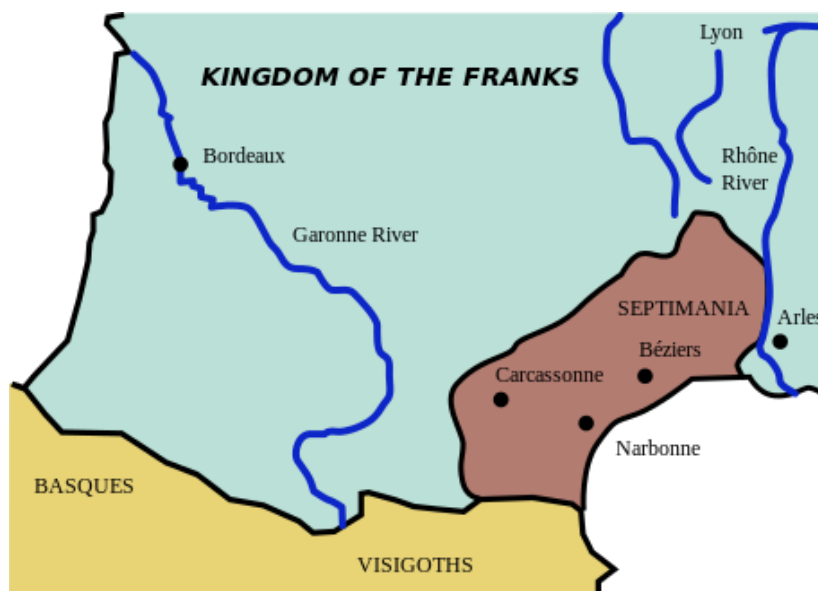
²⁰ GREGORIUS TURONENSIS 1951, II. 35. Alarich és Chlodvig baráti találkozásáról, amely vizigót kezdeményezésre jött létre, Gergely így emlékezett meg: „*Coniunctique in insula Ligeris, quae erat iuxta vicum Ambaciensim terreturium urbis Toronicae, simul locuti, comedentes pariter ac bibentes, promissa sibi amicitia, pacifici discesserunt.*” WOLFRAM 1988, 192.

²¹ ISIDORUS, HG, 36; GREGORIUS TURONENSIS 1951, II. 37. A frank–vizigót ellentét fontos szerepet játszott az apja ellen lázadó Hermenegild politikai szövetségeinek kialakításában is. A kérdésre lásd: HORVÁTH 2011, 14–26.

²² GREGORIUS TURONENSIS 1951, II. 37.

²³ Chlodvig megtérésének időpontjával kapcsolatban lásd: WOOD 1994, 44–48.

²⁴ Az arianizmus problematikájának kérdésére lásd: SÁRY 2012a; SÁRY 2012b.

1. ábra A vizigót kézen maradt Septimania elhelyezkedése

Sigibertnek Brunchildével kötendő házassága kapcsán Tours-i Gergely egy sajátos VI. századi frank gyakorlatra hívta fel a figyelmet. Véleménye szerint Sigibert testvéreinek azon szokásával kívánt szakítani, hogy hozzá méltatlan társadalmi állású nővel házasodjon, esetenként akár rabszolga nővel.²⁵ A Gergely által említett asszonyok ágyasként (*concubina*) éltek együtt urukkal, ami rendkívül gyakori jelenség volt a barbár udvarokban, bár ez az együttélési mód a keresztény elképzelésekkel teljes mértékben ellentmondásban állt, az egyház azonban szemmel láthatólag nem volt elég erős ahhoz, hogy megállítsa az uralkodó gyakorlatot. Az ilyen kapcsolatból született fiú utódokat törvénytelen származásuk miatt nem tekintették uralkodásra alkalmas személyeknek. Sok esetben az uralkodó kegyét bíró főpapok szemet hunytak a keresztény erkölcsiség megsértése fölött. A *concubinatus* intézménye mellett egy másik visszatérő problémát a többnejűség jelentett a VI–VII. századi Meroving királyok házassági gyakorlatában. Chlotar esetében is jól megfigyelhető ez, aki először Ingundot vette feleségül, majd amikor az férje segítségét kérte nővére kiházásához, a következő választ kapta: „[...] Kerestem jóra való és tehetős férjet nővérednek, akit neki szántam volna, de magamnál jobbat nem találtam. Tudd meg tehát, hogy feleségül vettem őt; biztos vagyok benne, hogy ez tetszésre talál nálad.”

Chlothar 561-ben bekövetkezett halálát követően ellentét bontakozott ki négy fia, I. Charibert, Gunthram, I. Sigibert és I. Chilperich között. Apjuk halála után mind a négyen örökölték a *rex* címet, de a királyság területét megosztva, ezért a felosztást követően szinte azonnal konfliktusba kerültek egymással, illetve később,

²⁵ GREGORIUS TURONENSIS 1951, IV. 38.

az adott politikai ellentéteket megörökölve, gyermekeik is. Chlothar fiai esetében féltestvérekről beszélhetünk, mivel Ingundtól származott Charibert, Gunthram és Sigibert, másik feleségétől, Aregundtól született Chilperich.²⁶ Bár nem vonták kétségbe Chilperich jogát az utódlásra, az azonos anyától született utódok – ameddig érdekeiket ez szolgálta – összetartóbbak voltak a féltestvérrel szemben.

A többnejűséget a barbár királyságok közül egyedül a vizigót államban tiltotta a *Lex Visigothorum*. A római alattvalók számára kiadott *Lex Romana Visigothorum* kimondta azt is, hogy házasság nem tarthat ágyast, de ez a törvény nem a germán, hanem a római gyakorlatot rögzítette írásba.²⁷ A többnejűség kérdésében megmutatózó szemléletbeli eltérés is rávilágít arra a számottevő különbségre, amely ebben az időben a frankok és a vizigótok között a romanizáltság terén megmutatkozott. Részben ez a mentalitásbeli különbség vezethetett Brunchilde nővérének, Galsuinthának szomorú sorsához. Tours-i Gergely szerint, „*bár már több felesége is volt, [Chilperich] megkívánta Galsuinthát... s követeken keresztül ígérte, hogy... többi asszonyát el fogja hagyni.*” Az esküvőt követően a király nem tartotta be ígéretét, mert egyik korábbi ágyasával, Fredegundával folytatott viszonya miatt feleségének állandó megaláztatásokat kellett elszenvednie. Galsuintha ezt férje szemére is vetette, egyben kérte, engedje őt Hispaniába visszatérni, ha a magával hozott kincseket itt hagyja Chilperichnél. A király nem akart beleegyezni abba, hogy felesége elhagyja, ezért a konfliktus megoldásaként, meggyilkoltatta.²⁸ Galsuintha halála a további viszályok magvát ültette el, egyrészt Brunchilde és Fredegunda évtizedeken átnyúló ellenségeskedése, illetve Chilperich és a testvérei közötti ellentétek tekintetében. Wallace-Hadrill a későbbi események legfőbb mozgatórugóját is ebben a gyilkosságban vélte felfedezni.²⁹ A gyilkosságot követő közvetlen vérbosszúról nem tudunk,³⁰ Brunchilde nem kapta meg elhunyt nővére birtokait, először csak 587-ben, az andelot-i szerződésben jutott Cahors városához, Galsuintha hitbéreinek, a „*morganegyba-nak*” (reggeli ajándék)³¹ többi része Gunthram kezére került, és nála is maradt egészen a haláláig.³² Az kétségtelen, hogy kiváló hivatkozási lehetőséget jelentett ez az esemény Chilperich testvérei számára, és az is tény, hogy ez indította el Fredegunda és Brunchilde vetélkedését, amelyet idővel újabb konfliktusok tetézték.

²⁶ GREGORIUS TURONENSIS 1951, IV. 3.

²⁷ FONAY WEMPLE 1981, 39; *Leges Visigothorum* III. 2, 4, 6, 9; HAENEL 1849, II. 1, 21.

²⁸ GREGORIUS TURONENSIS 1951, IV. 28.

²⁹ WALLACE-HADRILL 1982, 134–135, 205.

³⁰ GREGORIUS TURONENSIS 1951, IV. 28.

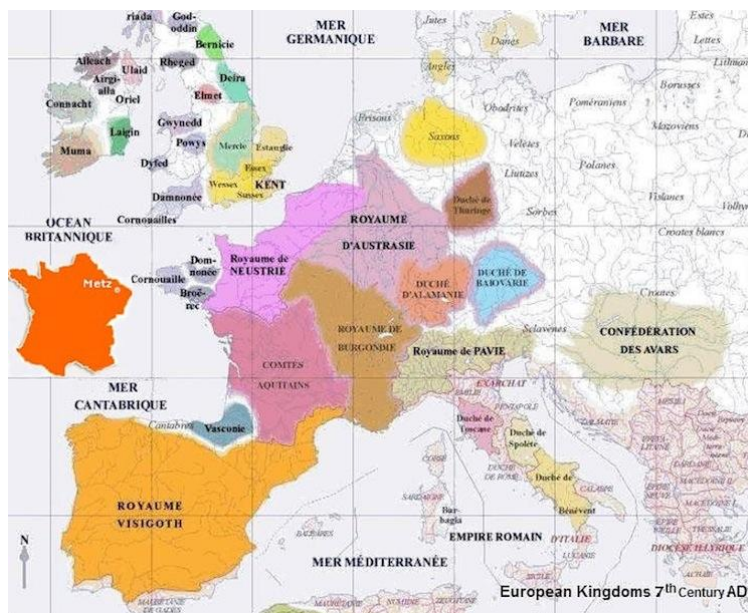
³¹ GREGORIUS TURONENSIS 1951, IX. 20. A hitbér és jegyajándék kérdésére lásd: KONCZ 2012, különösen 68–69.

³² GREGORIUS TURONENSIS 1951, IX. 20.

A házasság

A történések könnyebb értelmezése és követhetősége szempontjából igyekeztem Brunchilde életét cezúrák mentén egységekre bontani. Meglátásom szerint életében négy nagyobb szakaszt különíthetünk el. Az első periódust (566–575) Sigibert oldalán, ausrasiai királynéként töltötte, ekkor már viszonylagos befolyásra tett szert. Erről a korszakról alig van feljegyzés, de bizonyos, hogy megmaradhatott férje mellett házastársként, mert betöltötte a nemének szánt elsődleges feladatot, szült fiúgyermeket, aki életben is maradt, fiát később II. Childebertként láthatjuk viszont a trónon. Összesen három gyermeke született Sigibertől, Childeberten kívül még két lány, Ingunda, akinek házasságára korábban már utaltam, és Chlodosinde. Tours-i Gergely alapján annyi még kikövetkeztethető, hogy Brunchilde és férje között szoros kapcsolat alakulhatott ki. Az asszony hatással lehetett férjére, amire az egyik palotabeli nemes, Ursio megjegyzése enged következtetni, aki azt mondta Brunchildének férje halála után: „*Legyen elég neked, hogy míg férjed élt, te tartottad hatalmadban az országot...*” A megjegyzés erős túlzásként értékelhető, Sigibert tettei egyértelműen jelzik, hogy kezdeményező, önálló politikát folytató uralkodó volt, nem bábként ült a trónon. Ugyanakkor valószínűleg egyes kérdésekben meghallgathatta felesége véleményét, meglátásom szerint elsősorban az egyházi kinevezésekkel kapcsolatban (tudjuk, hogy többek érdekében közbenjárt Brunchilde). A kor felfogása szerint minden bizonnyal az egyházi kérdésekben szerzhetett nagyobb mozgásteret, semmint a szigorúan vett politikai életben, bár természetesen a kettő nem igazán volt elválasztható egymástól. Leszögezhetjük, hogy első házassága kilenc éve alatt (566–575-ig) nagyobb problémával nem kellett szembenéznie, mert ellenkező esetben bizonyosan tudósított volna róla fő forrásunk, Tours-i Gergely.

A VI. század második fele a Meroving királyságok történetének rendkívül fordulatos, véres háborúkkal, kegyetlen leszámolásokkal, testvérgyilkosságokkal teli időszaka volt. Chlotar halála után az avarok betörték Galliába, Sigibert sereggel vonult ellenük, ezt a helyzetet kihasználva testvére, Chilperich feldúlta területét, néhány Sigibert uralma alatt álló várost elfoglalt. Később Sigibert szerencsésen visszavette a városokat, és túszként magánál tartotta testvére fiát, Theudebertet is, akit Ponthionban egy éven át őriztetett, majd esküjét véve visszaadta apjának. A következő éles konfliktushelyzetet Chilperich házassága idézte elő, amelyről fentebb már szóltam, és amely hosszú távú hatással volt a Meroving dinasztia történetére. Brunchilde életében a jelentős fordulatot Sigibertnek 575-ben bekövetkezett halálához kapcsolhatjuk.

2. ábra A Meroving királyságok kiterjedése a VI–VII. században

Az özvegyiség és az új házasság

Életének következő szakasza az 575–585 közötti időszakot öleli fel. Ez az évtized sok nehézséggel, küzdelemmel terhes periódus volt a királyné életében. Sigibert a testvéreivel vívott hatalmi harc áldozata lett, halálát követően Chilperich lépett Austrasia örökébe. Tours-i Gergely szerint két szolga méreggel bekent késekkel fosztotta meg életétől, és ezt a gaztettet Chilperich felesége, Fredegunda királyné tervezte ki.³³ Galsuintha halála miatt a három másik testvér kívánt elégtelt venni Chilperichen.

Úgy tudjuk, hogy Sigibert király Vitry-en-Artois-ban halt meg, Brunchilde gyermekeivel pedig Párizsban tartózkodott ekkoriban.³⁴ Férjének elvesztése rendkívül nehéz időszakot idézett elő mind a királyné, mind fia életében, ugyanis Childebert kiskorú volt még ekkor, mindössze négy éves, területét az elhunyt uralkodó felnőtt korú testvérei szerették volna a kiskorú örökös meggyilkolását követően megszerezni. Ebben a kiélezett helyzetben Sigibert megbízható embere, Gundovald *dux* sietett a gyermek segítségére és titokban magához vette Childebertet. Gundovald Sigibert embereivel letette Childebert számára a hűség- esküt, és királlyá tette, „amikor még alig töltötte be az ötödik életévét”.³⁵ Brunchildének eközben saját életéért kellett küzdenie, mivel ellenfelei nem szerették volna őt régensi szerepben látni, így jutott Sigibert féltestvérenek,

³³ GREGORIUS TURONENSIS 1951, IV. 51.

³⁴ GREGORIUS TURONENSIS 1951, IV. 51.

³⁵ GREGORIUS TURONENSIS 1951, V. 1.

Chilperichnek egyik fiával, Merovechhel érdekközösségre. Merovech élete sem volt biztonságban miután mostohaanyja, Fredegunda csak saját fiai közül akart Chilperich halála után utódot a trónon, a más anyától született fiúkat, így Merovechet is igyekezett fizikailag eliminálni, ezért Merovech még apja életében szerette volna a hatalmat megszerezni.³⁶

Sigibert halála után Chilperich foglyul ejtette Brunchildét, majd Rouenba száműzte (lányait Meauxban tartották fogva). Itt titokban felkereste és szövetségük megpecsételéseként feleségül vette Merovech a nála idősebb asszonyt. A házasság ellentmondott a kánonjognak, ezt kihasználva Chilperich el akarta választani a házastársakat egymástól, akik a roueni Szent Márton bazilikában kerestek menedéket. Végül hosszas gyözködés után Chilperich rávette őket, hogy kijöjjenek a templomból, és fia vele menjen Soissons-ba, ahol házi őrizetben tartotta őt, majd tonzúrát kapott és kolostorba küldték. Merovech nem a szerzetesi életet szánta magának, ezért a Tours-i Szent Márton bazilikába menekült, innen pedig Brunchildéhez kívánt menni³⁷ Brunchilde ez idő alatt Austrasiában tartózkodott.

Bizonyára már a házasságkötéskor is egyértelmű volt Brunchilde számára, hogy Merovech személyében egy erőtlen, hatalom nélküli férfival köti össze az életét, akkor mégis mi motiválhatta őt erre a frigyre? Két rendkívül eltérő karakterű személyiségről van szó, Brunchilde maga az akarat, a tekintély, az erő, ezzel szemben Merovech inkább csak szándék. Végiggondolva a történeteket Merovech legnagyobb erényét abban láthatta, hogy a Meroving dinasztiából származó férfinak született, aki védőernyőt nyújthatott Brunchilde számára, amire férje halálát követően, a vele elutasítóan viselkedő austrasiai nagyurakkal szemben szüksége is volt. Sőt, Merovech megerősíthette volna őt királynéi pozíciójában, és felléphetett volna a nemesekkel szemben. Ez a védőernyő azonban nem minősült elég erősnek, mert Sigibert halála után annak korábbi politikai ellenfele, Chilperich oldalára álló austrasiai főurak semmiképpen sem szerettek volna konfliktusba keveredni az erőskezű uralkodóval Merovech támogatása miatt, így nagyrészt elutasító volt lázadó fiával szemben. Örültek, hogy éppen sikerült meggyőzniük Chilperichet hűségükről, nem akarták frissen megszerzett pozíciójukat egy reménytelennek tűnő ügy érdekében kockáztatni. Ez a hatalmi helyzet Brunchildet alkalmanként megalázó szituációkba taszította, vagyonától Chilperich megfosztotta,³⁸ bár nem mindenki hagyta el őt az udvar tagjai közül, fia nevelőjének, Gogonak hűségét mindenképpen ki kell emelnünk, aki még Hispaniából érkezett a királynéval, és mindvégig kitartott mellette.³⁹ A szükségből kovácsolt házasság Merovech halálával végződött, akit valószínűleg Fredgunda öletett meg. Úgy tűnik Brunchilde mindkét

³⁶ Merovech az előző feleségtől, Audoverától származott, akinek még két fia volt Chilperichtől, Theidebert és Chlodovech. GREGORIUS TURONENSIS 1951, IV. 28.

³⁷ GREGORIUS TURONENSIS 1951, V. 3, 14.

³⁸ GREGORIUS TURONENSIS 1951, V. 48. – őt ékszerekkel és pénzzel megrakott zsákokat bízott Brunchilde a roueni püspökre, amelyet a püspök nem szolgáltatott vissza a királyné kérésére, csak nagy nehézségek árán sikerült vagyona egy részét visszaszereznie.

³⁹ GREGORIUS TURONENSIS 1951, V. 46; VI. 1.

férjének elveszejtésében szerepe volt ennek az asszonynak. Ezen időszak számottevő eredménye, hogy a királyné fia, Childebert számára nagybátyja, Gunthram támogatásával sikerült biztosítani az austrasiai trónt, ez komoly siker volt Brunchilde számára, mert fia révén megmaradhatott a hatalom közelében.

A királyné életének harmadik szakaszát Childebert uralkodásának időszaka jellemzi az 585–596 közötti években. 585-ben lett nagykorú Childebert, előző évben meghalt Chilperich, ezért viszonylagos nyugalomban foglalhatta el már önállóan a trónt. Anyja számára ez lesz a kibontakozás kezdete, innentől kerül Brunchilde egyre inkább valós hatalmi pozícióba. Ez az évtized a források alapján egy másik arcát, az unokájáért aggódó nagymama, és a kegyes, templomalapító királyné portróját is felvillantja. Levelezésének meghatározó része Konstantinápolyba irányul, hogy az ott túszként tartott unokája számára kieszközölhesse a szabadon bocsátást. Békét, nyugalmat kívánó királynéként jelenik meg előttünk.

A hatalmi pozíció, a régensségek időszaka

Brunchilde életének utolsó szakasza fia, Childebert halálát követően érkezett el, és saját haláláig tartott, vagyis az 596 és a 613 közötti éveket értjük alatta. Ez a periódus lett aktivitásának csúcspontja, kiteljesedésének ideje, leginkább ennek az időszaknak a tettei alapján ítélte meg őt az utókor, elhomályosítva a forrásokban fellelhető korábbi képet. Először unokája, II. Theudebert mellett maradt Austrasiában, helyette régensként kormányzott, azonban ellenfelei rákényszerítették, hogy hagyja el a királyságot, ezért 599-ben átmekült másik unokájához, II. Theuderichhez Burgundiába, ahol halála napjáig élt. Unokája oldalán, a római származású arisztokráciára támaszkodva – a hatalom megragadásában Protadius, majd annak meggyilkolása után Claudius maiordomusok voltak a segítségére – megerősítette saját szerepét.

Brunchilde érdeklődése a püspöki székek betöltése iránt politikai szereplésének teljes ideje alatt megfigyelhető, de most még inkább szembeötlő lesz, különösen Cahors és Rodez egyházmegyék esetében, ahol a vizigót hatás erőteljes volt. Brunchilde érdeklődése pedig nem nevezhető önzetlennek, mivel a területet nővére, majd annak férje, és halála után ő kapta meg. A püspöki székekkel kapcsolatos aktivitásának növekedése Burgundiába menekülésének idejétől lett látványosabb. 603-ban őt kell keresnünk mind Aridius (Lyon), mind Domnolus (Vienne), két évvel később pedig Desiderius (Auxerre) püspöki kinevezése mögött. Ha az említett tényeket összekapcsoljuk Nagy Szent Gergely pápa megjegyzésével, miszerint a frank királyságban (!) 595-ben senki sem került úgy püspöki székbe, hogy ne fizetett volna érte, akkor egyértelműnek tűnik, hogy simoniáról lehetett szó az említett esetekben is.⁴⁰ A pápa később is több ízben a királyné szemére vetette a püspöki hivatal kiárúsítását, többek között 597-ben, amikor felrótta Brunchildének, hogy világiakat támogatott a püspöki szék elnyerésében.⁴¹ Ez a gyakorlat meglehe

⁴⁰ NELSON 1986, 25.

⁴¹ WALLACE-HADRILL 1983, 115–117.

tősen nagy bevételt biztosíthatott, de sok újdonságot nem kell keresnünk benne, más királyságok esetében is gyakori jelenségről beszélhetünk korszakunkban. Meglátásom szerint nem az anyagi haszonszerzés motiválta a királynét, sokkal fontosabb elem a kérdéssel kapcsolatban a kapcsolatépítés problémája. Nyilvánvalóan Brunchilde Austrasiában és Burgundiában egyaránt egy hozzá hű egyházi-politikai elitet szeretett volna kialakítani, akik hálásak a juttatott hivatalért, a királyné lekötöztetettjei, számíthat rájuk, megbízhat bennük, részben ellensúlyozhatják az ellenséges főurak politikai erejét. Mivel a városok irányítása az V–VII. században a galliai püspökök kezében volt, így a fontos települések (Vienne, Tours, Reims, Auxerre stb.) hűsége biztosítva lehetett Brunchilde számára. Egyben a püspökök megnyerése azt is jelentette, hogy a rájuk bízott adminisztratív, jogi feladatkört az uralkodó érdekében igyekeztek érvényesíteni, ezzel együtt Neustriában és Burgundiában a VII. századra különösen jelentős függetlenséget voltak képesek kivívni maguknak.⁴² Janet Nelson meglátása szerint a Meroving uralkodók hatalma a városokra támaszkodva volt biztosított, így a püspökök támogatásáról semmiképpen sem mondhattak le.⁴³ A királyné által támogatott püspökök közé sorolhatjuk például Praetextatust, Rouen püspökét, akiben oly mértékben megbízott Brunchilde, hogy ingó vagyonát Chilperich elől hozzá menekítette, és ugyancsak ő volt az, aki a Merovechhel történő házasságkötéshez hozzásegítette.⁴⁴ Egy másik a rodezi püspök esete, akinek megválasztásánál Brunchilde akaratát intenzíven érvényesítve végül is saját jelöltjét, a javols-i Innocencius grófot ültethette a püspöki székbe. Szinte azonnal elkezdte zaklatni Ursicinust, Cahors püspökét, amiért az olyan egyházközségeket kaparintott meg, amelyek Rodez-hoz tartoznak.⁴⁵ Nem tekinthetjük véletlennek Innocencius kitüntető figyelmét Cahors tekintetében, elég nyilvánvaló, hogy a királyné áll az érdeklődés háttérében, aki szerette volna végre mielőbb megszerezni elhalt nővére birtokait. A cahors-i püspök időről időre visszatérő kellemetlenkedése eleven üzenet is lehetett az uralkodó számára a város óhajtott birtoklására.

A püspöki kinevezések esetében szerintem az is fontos motívum, hogy bár formálisan unokája számára szerzi meg a királyné a főpapok politikai támogatását, de az ő személyén keresztül vezet az út hozzájuk, így Brunchilde megkerülhetetlen lesz a hatalmi játszmákban, és ezzel nélkülözhetetlenné teszi magát Theuderich számára, sőt mintegy fölébe kerekedik. Mindezek alapján úgy látom, hogy sokkal inkább hatalomtechnikai szempontból, a hatalom megragadása és megőrzése okán

⁴² MOREIRA 2000, 77–80. Friedrich Prinz hangsúlyozta a püspökökre ruházott hatalom közötti különbséget a késő római időkben és a Meroving-korban. A Meroving Galliában sokkal inkább rá voltak kényszerítve a többi püspökkel, egyházi és világi személlyel történő együttműködésre, még akkor is, ha biztosnak tűnt a pozíciójuk.

⁴³ NELSON 1986, 23–24.

⁴⁴ GREGORIUS TURONENSIS 1951, V. 18. – 577 körüli időszakról van szó, mert forrásunk a Párizsi Zsinat összehívására utal, amely az említett esztendőben volt.

⁴⁵ GREGORIUS TURONENSIS 1951, VI. 38. Ennél a kinevezésnél Nelson felveti Brunchilde személyes érdekét, amely szerint az elhunyt nővére hitbérét képező Cahors városát így biztosíthatta a maga számára. Ezt a feltételezést magam is elfogadom. NELSON 1986, 24.

volt jelentősége a püspöki székek feletti kontroll birtoklásának, ennek értelmében tudatos stratégiai eszközt láthatunk az egyházi tisztségek osztogatásában. Az elmondottak alapján Burgundia püspökei és a királyi ház között zökkenőmentesnek tűnhet a viszony, és ez így is volt az esetek többségében. A nehézségek Desiderius viennei püspök személyén keresztül környékeztek meg Brunchildét. Mi volt a konfliktus kiváltó oka a felek között? Az a germán uralkodói gyakorlat, amely a kereszténység felvételét követően továbbra is életben maradt, és a testiség egyik legvisszataszítóbb megnyilvánulásának számított az egyház számára, a *concupinatus* (az ágyasság) intézménye. Ez a szokás elfogadhatatlan volt Desiderius számára, minden igyekezetét latba vetette, hogy Theuderichet rávegye a házasságra, de az makacsul ellenállt. Ezért Desiderius rendszeresen szóvá tette a király tévelygését és Brunchildét is korholta a helyzet elfogadásáért, sőt a templomban kiprédikálta mindkettőjüket.⁴⁶ Theuderich makacssága ellenére nem volt teljesen visszhangnélküli a megházasítást célzó szándék, volt egy kísérlet a vizigót származású Ermenbergával.⁴⁷ Ez a próbálkozás azonban Fredegarius szerint kudarcba fulladt nem kis mértékben Brunchilde közbelépése miatt, aki megghiúsította a frigyet.⁴⁸ A helyzet végül odáig fajult, hogy Desiderius nem ismerte el Theuderich fiait örökösnek törvénytelen származásuk miatt. A püspök csökönysége, az utódlás fenyegetettsége végül cselekvésre késztette a vádlottakat. A helyzet megoldására 603-ban a Chalon-sur-Saône-i zsinat elé idézték a püspököt, amelyen megjelent a királyné és unokája is. A zsinat megfosztotta hivatalától Desideriust – ekkor lett Domnolus a város püspöke – és Livisium szigetére száműzte. Isten szolgájának hamarosan nagy híre lett, több csodát (például három leprás meggyógyítását) is neki tulajdonítottak. Ez a népszerűség megriasztotta az uralkodó párt, végül visszahívták Vienne-be, és a korábbi hivatalát is megkaphatta.⁴⁹

Felmerülhet a kérdés, miért állt ellen ilyen makacsul Brunchilde (és természetesen unokája) a püspök kérésének, a keresztény erkölcs előírásainak? Teuderich minden bizonnyal értetlenül állt az erkölcsé megmentésére vonatkozó igyekezet előtt, mivel a Meroving udvarok mindennapos gyakorlata számára magától értetődő volt, amely fölött eddig az említett módon „megválogatott” püspökök legtöbbje készségesen szemet hunyt. Nagyanyján kívül senki sem mert szabályokat felállítani az uralkodó számára, ezért sokáig nem is vette komolyan Desiderius megjegyzéseit. Azonban máshonnan is érkezett kritika. Méghozzá nem is akárkitől, hanem a Galliában térítő, rendkívüli tiszteletnek és népszerűségnek örvendő Columbantól, az ír szerzetestől. Társaival együtt Bangorból érkezett Austrasiába, jó kapcsolatot ápolt az udvarral, személyes ismeretségben állt Brunchildével. Később Theuderich udvarába is bejáratos volt. Missziós munkája során több kolostort alapított, amelyek elsősorban Burgundiában és Austrasia déli részén Columban reguláját követ

⁴⁶ Ezt a konfliktust mutatja be Sisebut király 613 körül keletkezett műve, a *Vita Desiderii*, amelynek kiváló elemzését adja: FONTAINE 1980, 93–129.

⁴⁷ FREDEGARIUS 1960, IV. 30.

⁴⁸ FREDEGARIUS 1960, IV. 32.

⁴⁹ FONTAINE 1980, 4–8.

ték, pontosabban egy úgynevezett *regula mixta* vált uralkodóvá ebben a térségben, amely Columban és Szent Benedek szabályzataiból egyaránt táplálkozott, valamint egyedi elemeket is tartalmazott.⁵⁰

Egyszer a királyi nagymama az ágyastól származó unokái számára kért áldást a szerzetestől, de Columban ezt megtagadta, és kinyilvánította, hogy a gyermekek sohasem ülhetnek trónra, mert csak fattyak, nem törvényes házasságból születtek.⁵¹ Ez a megjegyzés oly mértékben felingerelte Brunchildét, hogy a szerzetes távozása után az egész udvart rettegésben tartva hosszan, csillapíthatatlanul dühöngött. Yaniv Fox kiválóan vette észre Jónás művében az említett jelenetnek az ellenpontját. Egy alkalommal Columban látogatást tett egy frank nemes, Autharius és felesége, Aiga házában, a szülők bemutatták neki gyermekeiket, ő megáldotta őket – hiszen keresztény házasságból származtak – és csodálatos jövőt jósolt nekik. A *Vita* tanúsága szerint a hitben és a keresztényi erkölcsben felnevelt gyermekekre siker várt az életben, míg a fattyak elbuktak, a halál lett a sorsuk.⁵²

Bobbioi Jónás veti fel az egyik fontos szempontot Theuderichnek a házassághoz fűződő viszonyával kapcsolatban, és igazat kell adnunk neki: azért nem volt fontos Brunchilde, ahogy ő említi, a *második Jezebel*⁵³ számára a bűnös kapcsolat megszüntetése, mert attól félt, ha megnősül a király, az ő hatalma meggyengül fölötté. Úgy hihette, egy ágyas fölött könnyebben tud uralkodni, mint egy feleség fölött. Ugyanakkor egy ilyen sokat tapasztalt nőnek tudnia kellett, hogy a „test ördögének” ereje sokkal hatásosabb, mint a jogé, időnként a hataloménál is erősebb, arról nem beszélve, hogy ezek szerint semmit sem tanult nővére sorsából. Ezzel együtt nem lehet szem elől téveszteni, hogy valóban teljesen más volt egy ágyas, és egy feleség helyzete. Ugyanakkor az ágyasok is juthattak hatalmi pozícióba, sőt, ritkán még feleség is válhatott belőlük – példaként említhetjük Fredegunda esetét – ahhoz azonban, hogy élni tudjon az illető a helyzetével, erre alkalmas személyiség is kellett. Theuderich ágyasa azonban nem tartozott ezek közé, és ezt Brunchildének tudnia kellett. Bizonyosan híján volt minden hatalmi ambíciónak, a források teljes mértékben hallgatnak személyéről, gyakorlatilag nincs semmilyen információk róla, ami kizárt lenne, ha Brunchildével vetélkedett volna a királynéi pozícióért. Éppen ezért maradhatott meg a király ágyasának, ezért nem akarta őt elűzni a királyné, mert nem érezte ellenfélnek, kontroll alatt tudta tartani. Viszont azzal is tisztában volt, hogy fiatal unokájának szüksége van valakire, de azt a nőt Brunchilde a saját érdekei szerint akarta Theuderich számára biztosítani. A kialakult helyzet így volt megnyugtató.

⁵⁰ FOX 2012, 176–194, 178.

⁵¹ JONAS 1905, I. 19.

⁵² JONAS 1905, I. 26; FOX 2012, 181–182. Az említett házaspár gyermekei sikeres tagjai lettek az arisztokráciának, magas hivatalokat töltöttek be I. Dagobert király udvarában, továbbá számos kolostort alapítottak Meaux és Soissons vidékén, a columbani szerzetesi mozgalom fő támaszaivá lettek. Ezzel szemben Theuderich gyermekei kegyetlenül megbűnhődtek, mert igen fiatalon meghaltak.

⁵³ JONAS 1905, I. 18.

Úgy látom Brunchilde megfáradt, az események idején már idős, számtalan intrika, harc van mögötte, már csak egyetlen dolgot akart, de azt nagyon, maradjon minden a régiben, különösen az ő befolyása. Nem akarta a biztosan uralt helyzetet egy bizonytalanra cserélni, egy ismeretlen, fiatal energikus nővel megküzdeni a Theuderich fölötti befolyásért. Ezért nem engedett a szent életű férfiak nyomásának, ezért pártfogolta a fennálló helyzetet és esze ágában sem volt változtatni rajta. Tehát nem a vallásnak, hanem a hatalmi taktikának volt szerepe az események alakulásában, ezért végül életével kellett fizetnie Desideriusnak, Columbánnak pedig el kellett hagynia Burgundiát.⁵⁴

Brunchilde utolsó politikai játszmája szörnyű halálával végződött. Theuderich testvére ellen vonult Austrasiába, őt is és fiát is megölte, majd Fredegunda fia, Clothar ellen indult. Theuderich váratlan halála terve kivitelezését megakadályozta, Brunchilde magára maradt. Megoldásként Theuderich legidősebb fiát, II. Sigibertet emelte trónra, immár dédunokája mellett lett régens. Unokái halála miatt Burgundia és Austrasia egyaránt az ő kezében egyesült, amit a vele ellenséges austrasiai nemesek, többek között olyan meghatározó személyiségek, mint Metz-i Arnulf, Landeni Pippin vagy a burgund maiordomus Warnachar, meg akartak akadályozni, ezért a régensséget Neustria királyának, II. Clotharnak ajánlották fel.⁵⁵ Ezzel a gesztussal egy kézben egyesült újra a három terület. Brunchildét, Sigibertet és őt testvérét elfogták, utóbbiakat meggyilkolták. Clothar tíz gyilkossággal vádolta meg a királynét, többek között mindkét férjének, unokáinak és azok gyermekeinek, valamint Chilperichnek a meggyilkolásával. Csúfságul egy teve hátán mutogatták, majd szörnyű halált szenvedett: lovakkal tépették szét.

Brunchilde neve a történelemben a gonoszság szinonimájává lett, de valóban így kell-e gondolnunk rá? Meglátásom szerint Brunchilde valójában sokszínűbb volt, mint ahogy szerzőink leírják. Ne felejtjük el, forrásaink Brunchilde ellenségei felé történő elkötelezettségük miatt igyekeztek minél sötétebb képet rajzolni a királynéről. Női mivolta pedig különösen alkalmassá tette a bűn megtestesítésére. A VI–VII. században eleve hatalmas teljesítmény egy nőtől, hogy pozíciót és tekintélyt tudott szerezni magának. Bár a hatalomba mindig a férfiak révén került, de az ottmaradását elsősorban magának köszönhette. A másik rendkívüli teljesítmény, amely nevéhez köthető, az a hatalomba maradásának időtartama: 575–613-ig, vagyis összesen harmincnyolc évig volt szerepe a királyi udvarban, hol befolyásos feleségként, hol régensként ennek vagy annak a családtagjának az oldalán. Ez önmagában figyelemreméltó, nem jelentéktelen képességekről árulkodik. Ügyesen használta fel az egyházi hivatalokat a politikai érdekközösség létrehozására, saját pozíciójának megerősítésére. Mindemellett volt egy másik arca is, tudott aggódó anya és nagyanya lenni, ez a kép leginkább a vizigót királyságba, majd a bizánci fogságba került hozzátartozói kapcsán bontakozik ki. Bármily ellentmondásosan hangzik, volt egy kegyes arca is Brunchildének. Őszintén tisztelte az arra érdemes

⁵⁴ FONTAINE 1980, 18; JONAS 1905.

⁵⁵ FREDEGARIUS 1960, IV. 37–42.

egyháziakat, templomokat, kolostorokat alapított, támogatta a pápa reformtörekvéseit, és nem csak az elvárt uralkodói szerep kedvéért, hanem belső meggyőződésből.⁵⁶ Kétségtelen, a hatalmon maradás érdekében nem riadt vissza semmilyen eszköztől sem, de ezzel nem volt egyedül. Nem volt kegyetlenebb és gonoszabb kora férfi uralkodóinál, de egy nőtől mást várt a társadalom. Nem a nemétől elvárt magatartásformát tanúsította, mert sem a feladat, sem az a környezet, amelyben élt, ezt nem tette lehetővé, az eltelt évek rákényszerítették arra, hogy férfias erőt sugározzon, különben pillanatok alatt elbukott volna saját világában.

BIBLIOGRÁFIA

BARDSLEY 2007

Sandy BARDSLEY: *Women's Roles in the Middle Ages*. London, Greenwood Press, 2007.

BICLARENSIS 1894

Iohannes BICLARENSIS: *Chronica*. Ed. Th. MOMMSEN. Berlin, 1894 (Monumenta Germaniae Historica. Auctores antiquissimi, 11). (Magyar fordításban: HORVÁTH Emőke: Iohannes Biclarensis krónikája. *Aetas* 23/1. 2008, 116–127.)

FONAY WEMPLE 1981

Suzanne FONAY WEMPLE: *Women in Frankish Society. Marriage and the Cloister, 500 to 900*. Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1981.

FONTAINE 1980

Jacques FONTAINE: King Sisebut's *Vita Desiderii* and the Political Function of Visigothic Hagiography. In: *Visigothic Spain*. Ed. E. JAMES, Oxford, 1980, 93–129.

FOX 2012

Yaniv FOX: The bishop and the monk: Desiderius of Vienne and the Columbanian movement. *Early Medieval Europe* 20/2. 2012, 176–194.

FREDEGARIUS 1960

FREDEGARIUS: *Chronica*. Ed. WALLACE-HADRILL. London, 1960.

GIL 1972

Miscellanea Wisigothica. Ed. Juan GIL. Sevilla, 1972.

GREGORIUS TURONENSIS 1951

GREGORIUS TURONENSIS: *Decem Libri Historiarum*. Ed. B. KRUSCH–W. LEVISON. Hannover, 1951 (Monumenta Germaniae Historica. Scriptores Rerum Merovingicarum, 1, 1).

GUNDLACH 1892

Epistolae Austrasiacae. Ed. W. GUNDLACH. Berlin, 1892 (Monumenta Germaniae Historica. Epistolae, 3).

HAENEL 1849

Lex Romana Visigothorum, Ed. G. HAENEL, Berlin, 1849.

HORVÁTH 2011

HORVÁTH Emőke: Hermenegild bűne a megtérés? In: *Bűn, bűnhődés, büntetés*. Szerk. HORVÁTH Emőke. Budapest, L' Harmattan, 2011.

---

⁵⁶ WOOD 1994, 131, 134.

JONAS 1905

JONAS: *Vitae Sanctorum Columbani*. Ed. Bruno KRUSCH. Hannover, 1905 (Monumenta Germaniae Historica. Scriptores Rerum Merovingicarum, 4).

KONCZ 2012

KONCZ Ibolya Katalin: A jegyajándék és a hitbér jogtörténeti gyökerei. *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica* 30/2. 2012, 67–73.

KRUSCH 1896

Passiones vitaeque Sanctorum Aevi Merovingici. Ed. Bruno KRUSCH. Hannover, 1896 (Monumenta Germaniae Historica. Scriptores Rerum Merovingicarum, 3).

MARTÍN IGLESIAS 1995

José C. MARTÍN IGLESIAS: Un ejemplo de influencia de la *Vita Desiderii* de Sisebuto en la hagiografía merovingia. *Minerva* 9. 1995, 165–185.

NELSON 1986

Janet NELSON: *Politics and Ritual in Early Medieval Europe*. London–Ronceverte, The Hambledon Press, 1986.

REYDELLET 1981

Marc REYDELLET: *La Royauté dans la littérature latine de Sidonie Apollinaire à Isidore de Seville*. Rome, 1981.

SÁRY 2012a

SÁRY Pál: Nagy Theodosius „Cunctos Populos” kezdetű rendeletének elemzése. *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica* 30/2. 2012, 147–160.

SÁRY 2012b

SÁRY Pál: *Iustinianus császár egyházpolitikai rendelkezései*. Szent István Társulat, Budapest, 2012.

TOURS-I GERGELY 2010

TOURS-I GERGELY: *Korunk története. A frankok története*. Szerk. ADAMIK Tamás. Ford. MEZEI Mónika–ADAMIK Tamás. Pozsony, Kalligram, 2010.

VENANTIUS FORTUNATUS 1881

VENANTIUS FORTUNATUS: *Opera Poetica*. Ed. F. LEO. Berlin, 1881 (Monumenta Germaniae Historica. Auctores antiquissimi, 4, 1).

WALLACE-HADRILL 1982

John Michael WALLACE-HADRILL: *The Long-Haired Kings*. Toronto–Buffalo–London, University of Toronto Press, 1982.

WALLACE-HADRILL 1983a

John Michael WALLACE-HADRILL: The Merovingian Saints. In: *The Frankish Church*. London, Clarendon Press, 1983, 75–93.

WALLACE-HADRILL 1983b

John Michael WALLACE-HADRILL: The Merovingians and the Papacy. In: *The Frankish Church*. London, Clarendon Press, 1983, 110–122.

WOLFRAM 1988

Herwig WOLFRAM: *History of the Goths*. Berkeley–Los Angeles–London, University of California Press, 1988.

WOOD 1994

Ian WOOD: *The Merovingian Kingdoms 450-751*. London–New York, Longman, 1994.